

идентичность, которая, по мнению А.Бланка, лежит в основе производных со значением обобщенной субстанции, характеризующейся признаком (примеры см. выше) [10, 14]. Исключение составляют эллиптические производные, которые основаны на ассоциативных связях по смежности, однако эта смежность не концептуальная, а синтагматическая (подробнее см. [10, 15]).

Подводя итоги, следует отметить, что приведенная для словацкого языка классификация, не полная и требует дальнейшего уточнения. Поскольку данные анализировались на основе словарей, которые не всегда релевантно отражают особенности словообразования того или иного языка, она требует дальнейшего уточнения и разработки.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Беларуская граматыка: у 2 ч.– Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – Ч. 1: Фаналогія. Арфаэзія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск. – 431 с.; 2. *Варановіч, В.Л.* Словаўтварэнне назоўнікаў у беларускай мове / В.Л. Варановіч. – Гродна: ГрДзУ, 2005. – 135 с.; 3. *Земская, Е.А.* Современный русский язык. Словообразование: учеб. пособие для студентов пед. институтов по специальности “Русский язык и литература”/ Е.А. Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.; 4. *Ким, О.М.* Транспозиция на уровне частей речи и явление омонимии в современном русском языке / О.М. Ким. – Ташкент: Фан, 1978. – 228 с.; 5. *Лопатин, В.В.* Субстантивация как способ словообразования в современном русском языке / В.В. Лопатин // Русский язык. Грамматические исследования. М.: «Наука», 1967. – С. 205-233; 6. Рудая, С.Н. Конверсия в языках разных типов: ономаσιологический аспект: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / С.Н. Рудая. – Минск, 2006. – 181 л.; 7. Смирницкий, А.И. Так называемая конверсия и чередование звуков в английском языке / А.И. Смирницкий // Иностранные языки в школе. – 1953. – № 5. – С. 21-31; 8. Спяцко, П.У. Беларуская народнае словаўтварэнне. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977. – 320 с.; 9. *Тихонов, А.Н.* Основные понятия русского словообразования / А.Н. Тихонов // Словообразовательный словарь русского языка: в 2 т./ А.Н. Тихонов. – Т. 1. – М.: Русский язык, 1985. – С. 18-40; 10. *Blank, A.* Words and Concepts in Time: towards Diachronic Cognitive Onomasiology / A. Blank [Electronic resource] // Metaphorik.de. – 2001. – № 1. – Mode of access: www.metaphorik.de. – Date of access: 10.12.2003.

Руденка А.М., Валатовска Н.А. (Мінськ, Білорусія)

Дыялектныя назвы хлеба ў беларускай і ўкраінскай мовах

У статті “Діалектні назви хліба в білоруській і українській мовах” розглядаються системні відношення у групі діалектних назв хліба: синонімічні, омонімічні, полісемантичні, гіперо-гіпонімічні, гетеронімічні; визначаються типові способи мотивації назв.

Ключові слова: семантика, діалектизм, системні відношення в лексичі, метафора, метонімія.

В статье «Диалектные названия хлеба в белорусском и украинском языках» рассматриваются системные отношения в группе диалектных названий хлеба: синонимические, омонимические, полисемантические, гиперо-гипонимические, гетеронимические; определяются типичные способы мотивации наименований.

Ключевые слова: семантика, диалектизм, системные отношения в лексике, метафора, метонимия.

The article "Dialectal Names of Bread in the Belarusian and Ukrainian Languages" is devoted to the examination of system relations in the group of dialectal nominations of bread. They include synonymic, homonymic, polysemantic, hyponimic relations. The article deals with the typical ways of the name motivation.

Key words: semantics, dialectism, system lexical relations, metaphor, metonymy.

Лексіка кожнай асобнай мовы прадстаўляе сабой сістэму, заснаваную на разнастайных відах сінтагматычных і парадыгматычных сувязей. Сістэмная арганізацыя слоў найбольш яркава праяўляецца пры аб'яднанні лексічных адзінак у тэматычныя групы (назвы мэблі, назвы дрэў, назвы частак цэла чалавека і г.д.). Падчас даследавання такіх груп іх складнікі могуць разглядацца з розных бакоў: семантычнага, этымалагічнага, сінтаксічнага, тыпалагічнага, частотнага, параўнальнага, гістарычнага, стылістычнага, марфалагічнага, асацыятыўнага і г.д. Семантыка прадметнай лексікі часта становіцца аб'ектам даследавання лінгвістаў. Праблемы значэння рэфэрэнцыйных лексем, узаемасувязь у ім экстралінгвістычных і ўласна лінгвістычных складнікаў, класіфікацыя такой лексікі падрабязна абмяркоўваліся лінгвістамі (Ю.А. Найда [14, 61–74], аўтарскі калектыў пад кіраўніцтвам Р.М. Фрумкінай [15], А. Вяжбіцкая [5]). Назвы страў неаднаразова станавіліся аб'ектам навуковага даследавання. Найбольшая колькасць прац такога кшталту прысвечана аналізу найменш ёжы ў асобных дыялектах ці групах гаворак. Такія даследаванні прадстаўлены на матэрыяле беларускай [3, 126-132; 4, 76-79; 6; 7, 89-195; 8; 13, 240-250; 16, 32-36; 17, 134-142 і інш.], украінскай [1, 125-141; 2; 9; 10; 11; 18 і інш.], а таксама рускай дыялектных моў [12, 56-57 і мн. інш.].

У дадзенай рабоце мы імкнуліся апісаць, прааналізаваць і супаставіць выпадкі ўнутрыдыялектных, міждыялектных і дыялектна-літаратурных сістэмных адносін: полісеміі, аманіміі, гіпера-гіпаніміі, а таксама вызначыць мадэлі арганізацыі значэнняў полісемантаў і спосабы матывацыі дыялектных назваў страў беларускай і ўкраінскай моў на матэрыяле агульных назваў хлеба, якія з'яўляюцца састаўной часткай падгрупы **назвы хлеба і хлеба-булачных вырабаў** комплекснай класіфікацыі назваў страў.

Падгрупу **назвы хлеба і хлеба-булачных вырабаў** складаюць 325 дыялектных лексем беларускай і 453 – украінскай мовы. Колькаснае размеркаванне лексем (калі пад увагу браць працэнтныя суадносіны) цалкам супадае ў дыялектах беларускай і ўкраінскай моў: самай вялікай з'яўляецца падгрупа **назвы салодкіх хлеба-булачных вырабаў** (бел. 109; укр. 137), а самай маленькай – **назвы чорнага хлеба** (бел. 13; укр. 7). Але дыялектных назваў салодкіх і несалодкіх хлеба-булачных вырабаў ва ўкраінскай мове значна больш, чым у беларускай (гл. табліцу). Акрамя таго, у гэтую падгрупу, у раздзел *іншае*, мы ўключылі лексемы, якія называюць не толькі хлеб і хлеба-булачныя вырабы, а і ўвогуле стравы з мукі (бел. 40, укр. 81): са слоўнікавай дэфініцыі часам бывае цяжка зразумець, што за стравы маецца на ўвазе і якім чынам яны прыгатаваныя (напрыклад, бел. *парыш* (ДслБ) – 'стравы з запаранай мукі' (*У того парыш удаецца, у кого пята доугі*), 'стравы з аўсяных хлоп'яў'

(Зварітэ нам парышу з хлоп'юв); укр. палюха (Слзп2) – 'круглы пляскаты выраб з грчанага цеста, звараны ў вадзе' (Палюхи варили з грчанаго тіста)).

Таблиця

Назви хлеба і хлеба-булачных вырабаў	Колькасць лексем	
	Бел.	Укр.
Назви чорнага хлеба	13	7
Назви белага хлеба	27	28
Назви хлеба ўвогуле (як чорнага, так і белага)	97	96
Назви няўдала выпечанага хлеба	13	18
Назви салодкіх хлеба-булачных вырабаў	109	137
Назви несалодкіх хлеба-булачных вырабаў	26	86
Іншае	40	81

У межах дадзенай працы спынімся на аналізе лексем, уваходзячых у падгрупу **назваў хлеба ўвогуле (як чорнага, так і белага)**, якая складаецца з 97 слоў беларускай мовы і 96 – украінскай.

Значна больш, чым назваў чорнага хлеба, у абедзвюх мовах назваў белага хлеба і хлеба ўвогуле. У беларускіх дыялектах шырока распаўсюджана недыферэнцыраванае найменне *хлеб* (КслМ; МслГ; Тсл5; Слп-зБ5) (*хлеп* (Слп-зБ5; Нсл)), характэрнае для літаратурнай мовы.

Акрамя *хлеб*, пашырана назва *бо'нда* (Слцр; Слп-зБ1; Мслм-м3; МслГ); у значэнні 'хлеб' яна фіксуецца ў паўночна-заходніх, гродзенскіх, цэнтральных, мінска-маладзечанскіх гаворках. У розных дыялектах ужываюцца: *бо'хан* (Нарл; КслМ; Псл) – Зельвеншчына, Магілёўшчына, Лельчыцкі р-н Палесся; *бо'ханка* (Псл) (*буха'нка, быха'нка* (КслМ)) – Магілёўшчына, Лельчыцкі р-н Палесся; *кулі'дка* (Дсл; МслГ; Жсл; Псл), *кулі'тка* (Знсл; КслМ; Нсл; Жнсл; Нсл) – Гродзеншчына, Палессе, Магілёўшчына; *курачо'к* (Слцр; Слп-зБ2) – паўночна-заходнія і цэнтральныя гаворкі; *па'на* (Мслм-м; Мслн-д; Тсл4; Дсл2; Слцр), якое ужываецца і ў значэнні 'чорны хлеб', – цэнтральная Беларусь, Тураўшчына; *падскро'бак* (Слцр) (*падыкро'бак* (Слцр), *падскрэ'бак* (Слцр; МслМ1)) – цэнтральная Беларусь; *падскро'быш* (МслМ1) (*падскрэ'баш* (Слп-зБ3), *падскрэ'біш* (Слцр), *падыкро'быш* (КслМ)) – паўночна-заходнія, цэнтральныя, мінска-маладзечанскія, магілёўскія гаворкі; *ву'скробок* (Псл) (*ву'скрэбок* (Тсл1), *вы'скрабак* (Жсл; Знсл)) – паўднёвая Беларусь: Лельчыцкі раён, Тураўшчына.

Шырока распаўсюджана ў беларускіх дыялектах і ўнутрыдыялектная сінанімія. Акрамя прыведзеных вышэй найменняў ужываюцца *балабушка*,

бандушка, мала'й, ополо'нык, палі'нка, перэ'пічка (пэрэпі'чка), поскры'птач (пошкрі'птач), поскры'птуха (поскрэ'птуха), прач – на Брэстчыне; *бо'ндочка (бо'ндачка, бо'ндэчка), калабо'чак, ку'качка, піро'з (піро'х), попе'ка, про'ліца* – у паўночна-заходніх гаворках; *вы'хватка, калабо'к, палымя'нка, падскрэ'буха, падскрэ'бушка* – на Гомельшчыне; *вы'скрабачак* (Слцр), *вы'хвацень* (Мслм-м), *падскрэ'бушак* (Слцр), *шэ'рак* (Мслм-м) – у цэнтральнай Беларусі; *наліва'йка, па'пка, подскро'бка, подскро'бка (подскрэ'бка, пыдскрэ'бка), хрэ'сень, хрэ'сьнік* – на Тураўшчыне; *поляні'ца, поскрэ'бічэк (поскрэ'бочэк), поскрэ'біш, поскрэ'бнік, поскрэ'бок* – у Лельчыцкай раёне Палесся.

З прыведзеных прыкладаў відаць, што сярод назваў хлеба многа аднакаранёвых дэрыватаў, напрыклад дзеяслова *скрэбі* – *вы'скрабачак* (Слцр), *выскраба'чка* (Мслм-м), *падскрэ'буха* (МслГ; Нарл; ДслЗ), *падскрэ'бушка* (ДслЗ), *падскрэ'бушак* (Слцр), *подскро'бка (подскро'бка, подскрэ'бка, пыдскрэ'бка)* (Тсл4), *поскрэ'бічэк, поскрэ'біш, поскрэ'бнік, поскрэ'бок, поскрэ'бочэк* (Псл), *поскры'птач, поскры'птуха (поскрэ'птуха), пошкрі'птач* (ДслБ). Распаўсюджаны таксама суфіксальныя вытворныя хлеб: *хлеб'іна* – на Тураўшчыне; *хлеб'іц* – на Магілёўшчыне, у прыватнасці *хлеб'іна, хлеб'ішча, хлебушак, хлебушка, хлебчык, хлебчычак, хлябец, хлябіна* – на Мсціслаўшчыне.

Група ўкраінскіх найменняў хлеба ўвогуле (як чорнага, так і белага) вельмі блізка да аналагічнай беларускай падгрупы.

Шырока распаўсюджана слова *хлеб*, характэрнае і для літаратурнай украінскай мовы, у заходнепалескіх гаворках – варыянт *хлеб* (Слзп2); па ўсёй тэрыторыі Украіны ў гэтым значэнні ўжываюцца суфіксальныя дэрываты *хлі'бчик* (Слукр4); *хлі'бчычок* (Слукр4); *хліб'я'* (Слукр4); *хлібена'* (СлдО) (*хлібена'* (Слукр4), *хлібі'на* (Слукр4; Слзп2), *хлібіна'* (Слб2); *хлі'біць* (Слзп2); *хлібінча'* (Слб2); *хлібу'сь* (Слукр4), а на Вальні – *се'т'ній хлеб* (Мслзв). Частыя таксама ўтварэнні ад лексем *бо'хан* (СлЖ; Слп), *бо'хун* (Слзп1): *бохо'нька* (СлССП), *бо'ханка* (Слп), *боха'нка* (СлЖ), *бохо'нька* (Слп), *бохо'нка* (СлЖ; Слп), *бохун'ка* (СлССП; Слп), *бо'ханець* (Слзп1), *бо'ханиць* (Мслзв). Як і ў беларускіх дыялектах, ва ўкраінскіх пашыраны дэрываты кораня *-скреб-*: *ви'скребок* (СлЖ; Слп), *ви'шкребок* (Слзп1; СлЖ; Слп), *ви'шкрібок* (Слукр1), *по'шкрібка* (Слп), *по'шкріпка* (Слзп2), *поскрэ'бок* (Слп), *поскрі'бок* (Слукр3), *поскру'бок* (Слп), *пошкрэ'бич* (Слзп2), *пошкрэ'бач* (Слзп2), *пошкрі'бчак* (Слзп2), *пушкрэ'бач* (Мслзв), *пушкрэ'бачка* (Мслзв), *пушкрэ'бачок* (Мслзв), прычым дэрываты і *-бохан-*, і *-скреб-* пашыраны пераважна на Жытоміршчыне, Палессі, Вальні, г. зн. у паўночнай частцы Украіны. Укр. дыял. *кулі'бка, кулі'дка, кулі'тка, кулі'дка*, падобныя да беларускіх аналагаў, ужываюцца таксама на ўкраінскім Палессі. Як і ў Беларусі, распаўсюджаны дыял. *па'па* (СлсБ; СлпВ1; Слукр3), *па'пка* (СлпВ1; Мслг; МслС).

Што датычыць ужывання розных назваў хлеба на адной тэрыторыі, то ў гуцульскіх гаворках ужываюцца лексемы *бала'бух, жи'лавец, жила'вник, капу'стяник, книш, олі'йник*; у бойкаўскіх – *бу'лка, бу'нка, китя'*, *корова'й, кра'чун, мери'нда, настрав*; у палескіх – *бу'лка, ви'хопень, зака'лец, кірпі'чик, намі'шуваник, палені'ца* (палані'ца – і на Жытоміршчыне), *посоля'нка, хомина'паска, шпа'ла*.

Сярод лексем, якія ўваходзяць ў падгрупу назваў хлеба і хлеба-

булачних вырабаў, вылучаюцца адназначныя (бел. 67; укр. 64), мнагазначныя (бел. 17; укр. 19), а таксама словы, аманімічныя з лексэмамі іншых лексіка-семантычных груп (бел. 5; укр. 6).

У дыялектах і беларускай, і ўкраінскай моў сярод назваў хлеба (і не толькі) сустракаюцца лексемы, якія ў адным з дыялектаў пэўнай мовы з'яўляюцца монасемантамі, а ў другім – полісемантамі ці маюць амонімы у іншых ЛСГ. Таму і атрымалася, што, напрыклад, ва ўкраінскай дыялектнай мове ўсяго налічваецца 453 лексемы падгрупы назвы хлеба і хлеба-булачных вырабаў, з якіх адназначных слоў 328, мнагазначных – 105, а амонімаў – 36. Гэта ж назіраецца і ў многіх іншых групам і падгрупам класіфікацыі.

Аманімічныя формы прадстаўленыя 5 лексэмамі беларускай і 6 – украінскай дыялектнай мовы, напрыклад, у паўночна-заходніх гаворках Беларусі *пірог – гэта* 'бохан чорнага ці белага хлеба' і 'скручаная ці сплеченая пасма апрацаванага ільновалакна' (Слп-зБЗ), а ў гуцульскіх гаворках паўднёва-ўсходняга дыялекту Украіны *бала'бух* называе 'вялікі хлеб' і 'удар кулаком' (Мслг). Амонім *папа* ўжываецца і ў беларускай, і ва ўкраінскай дыялектных мовах, але значэнні яго не супадаюць цалкам:

бел. *папа 1* (Слцр) 'хлеб (з дзіцячага лексікону)' (*Еш с папай супчык, а то так ні смашино*);

папа 2 (Слцр) 'тата' (*Як ласкавая нявестка, то ні толькі папа, а й папачка ці папка скажа*);

укр. *папа 1* (Слукр3) 'хлеб (з дзіцячага лексікону)' (*Потрошку та з папкою*);
папа 2 (Слукр3) 'Папа, рымскі першасвятар'.

Полісеманты дадзенай падгрупы класіфікуюцца ў адпаведнасці з наступнымі мадэлямі адносін паміж значэннямі:

1. 'страва 1' – 'страва 2'

1.1. гіпера-гіпанімічныя адносіны паміж значэннямі полісеманта, напрыклад:

бел. *булка* (Нсл) 'баханка хлеба'; 'белы пшанічны хлеб' (*Есь булку з маслам*);

укр. *булка* (Слзп1) у заходнеалескіх гаворках 'хлеб' (*Купи годну булку чорного хліба*); 'хлеб з пшанічнай мукі' (*Добрих булок напекла на свято*);

укр. *крачун* (Слб1) 'вялікі калядны хлеб'; 'вялікі калядны хлеб, начынены рознымі стравамі';

1.2. гетэранімічныя адносіны паміж значэннямі полісеманта, напрыклад:

укр. *китя 1* (Слб1) у бойкаўскіх гаворках 'хлеб, прынесены да царквы, але не ў паімнальныя дні' (*Зелене вино до церкви дано, солодок медок на святау киту*); 'вялікі хлеб, спечаны для святара, але не на пахаванне';

укр. *книш* (Мслг) 'вялікі хлеб'; 'калач';

Аналагічныя адносіны могуць узнікаць і ў тым выпадку, калі 3 і больш значэнняў полісеманта – назвы страў:

бел. *бонда* (Слцр) у цэнтральных беларускіх гаворках 1. 'бохан хлеба' (*Купі і мне бонду хлеба*); 2. 'праснак' (*Спячэши бонды, дык хлебу спарней, ня трэба за ім бехчы кожны дзень*); 3. 'пірог, белая булка' (*Уперат толькі ш на сьвятах бонды елі, цяперака кажан дзень – сьвята*) – гетэранімія:

<u>'хлеб'</u>	<u>стравы з мукі</u>	<u>'блін'</u>
бонда 1. 'бохан хлеба'	'хлеба-булачны <u>выраб'</u> бонда 3. 'пірог, белая булка'	бонда 2. 'праснак'

2. 'страва' – 'не страва'

2.1. метафарычная сувязь паміж значэннямі полісеманта, напрыклад: значэнні бел. *выскрэбок* (Тсл1), *выскрабак* (Жсл, Знсл), *падскробак* (МслМ1), *падскробыш* (МслМ1), *падыскробыш* (КслМ), *паскробак* (Слп-зБ3), *паскрэбак* (Слп-зБ3) і ўкр. *вишкрібок* (Слукр1), *вишкребок* (Слзп1) 'баханка хлеба з рэшткаў цеста' і 'апошняя дзіця ў сям'і' звязаныя метафарычнай сувяззю па часавай прымеце;

2.2. метанімічная сувязь паміж значэннямі полісеманта, напрыклад:

бел. *хлеб* (Тсл5) 'печаны хлеб', 'збожжа' – метанімічны перенос назвы прадукта на выраб з яго.

Па спосабу матывацыі лексемы, якія разглядаюцца, можна класіфікаваць наступным чынам:

1. нематываваня ў сённяшняй мове:

бел. *хлеб* (Нарл), *булка* (Мслг), *каравай* (Нарл, КслМ, Знсл, МслГ, Слп-зБ2), *бохан* (Псл, Нарл, КслМ), *хлеб* (МслГ), *хлебці* (КслМ);

укр. *бохан* (Мелзв), *хлеб* (Слзп2), *хлібена* (СлдО), *хлібена* (Слукр4), *хлібина* (Слукр4, Слзп2), *хлібусь* (Слукр4), *хлібиня* (Слб2), *хлібінча* (Слб2);

2. назва стравы паводле назвы прадукта, які выкарыстоўваецца пры яе гатаванні, напрыклад:

укр. *капустяник* (Гг) 'хлеб, у які дамешана капуста';

укр. *гречаник* (Слукр1) 'хлеб з грэчневай мукі';

укр. *віссяник* (Слукр1) 'аўсяны хлеб';

3. назва стравы па спосабу яе прыгатавання, напрыклад:

бел. *выскрабачка* (Мслм-м, Слцр) 'маленькая булачка хлеба, спечаная з рэшткаў цеста' (*Дзяжу выскрабуць нажом, зылепяць цесто ў галушачку і выскрабачкі пякуць.*);

бел. *налівайка* (ДслБ) 'хлеб з рэдкага цеста' (*Як з слабенькаго цеста хлеб, то кажучь – спекла налівайку*);

бел. *налівайка* (ТслЗ) 'хлеб з рэдкага цеста' (*Як з слабенькаго цеста хлеб, то кажуть – спекла налівайку*);

укр. *намішуваник* (Слп) 'хлеб з рознай мукі';

4. назва стравы, абумоўленая яе знешнім выглядам, напрыклад:

укр. *штала* (Слп) 'доўгі хлеб, які выпякаецца ў формах';

укр. *плескач* (СлукрЗ) 'род круглага пляскатага хлеба'.

Агульныя назвы хлеба (як чорнага, так і белага) – адна з падгруп групы назваў хлеба і хлеба-булачных вырабаў комплекснай класіфікацыі назваў дыялектных страў беларускай і ўкраінскай моў. І сярод беларускіх, і сярод ўкраінскіх дыялектызмаў гэтай падгрупы распаўсюджаныя выпадкі ўнутрыдыялектнай полісеміі, ёсць тыповыя мадэлі ўзаемаадносін паміж

значеннями полісемантаў, напрыклад гіпера-гіпанімія і гетэранімія паміж 'страва 1' і 'страва 2'; метанімічная ці метафарычная сувязь паміж "стрававым" і "нястрававым" значэннямі мнагазначнага слова. Міждыялектная і ўнутрыдыялектная полісемія і аманімія; унутрыдыялектная сінанімія ў межах кожнай з роднасных моў; міжмоўныя супадзенні і частковыя супадзенні; міжмоўная аманімія ствараюць складаную карціну сістэмы назваў хлеба ў дыялектах блізкароднасных беларускай і ўкраінскай моў. Вызначаюцца і тыповыя спосабы матывацыі найменняў страў: па назве прадукта, які выкарыстоўваецца пры гатаванні; па спосабу прыгатавання; паводле знешняга выгляду.

ЛІТАРАТУРА:

1. *Бігусяк М.* Із спостережэння над весільною лексыкаю гуцульскага говору // Гуцульскі говірки. Лінгвістычны та этнолінгвістычны дасліджэння. – Львів, 2000. – С. 125 – 141;
2. *Бубряк М.М.* Назвы традыцыйных страв у говірках Украінскіх Карпат // Украінская мова на Закарпатті у мінулому і сьгодні. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі. – Ужгород, 1993;
3. *Буглак Ж.М.* Намінацыі мясных вырабаў у народнай мове (семантычная характарыстыка, паходжанне) // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. – Сер.1: Гуманітарныя навукі. – 2002. - № 2 (10). – С. 126-132;
4. *Буглак Ж.М.* Стравы і напоі ў гаворках Гродзеншчыны // V Рэспубліканская навучная канферэнцыя студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў Рэспублікі Беларусь (НІРС – 2000): Матер. Конф.: В 5 ч. – Гродна, 2000. – Ч.3. – С. 76-79;
5. *Вежбіцкая А.* Прататыпы і інварыянты // Вежбіцкая А. Язык. Культура. Познание. – М., 1996. – С. 201–231;
6. *Вештарт Г.Ф.* Лінгвагеаграфічная дыферэнцыяцыя Прыпяцкага Палесся (на матэрыяле назваў ежы): Дыс. ... канд. філалаг. навук. – Мінск, 1969. – 249 с.;
7. *Вештарт Г.Ф.* Назвы ежы // Лексіка Палесся ў прасторы і часе. – Мн., 1971. – С. 89-195;
8. *Вештарт Г.Ф.* Назвы хлеба на Палессі // Лінгвістычныя даследаванні. Зб. артык. – Мн., 1968. – С. 80-90;
9. *Ганудель З.* Бытовая лексіка украінскіх гаворак Восточной Словакіі: (названия пиши, посуды и утвари): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ужгород, 1980;
10. *Ганудель З.* Народні стравы і напоі. Лексіка украінскіх говорів Східной Словакіі. – Братіслава, 1987;
11. *Гоца С.Д.* Назвы їжі й кухоннага начиння в украінскіх карпатскіх гаворах.- Автореф. дис ... канд. філ. наук. – Ужгород, 2001. – 20 с.;
12. *Лутовінова І.С.* Названия обрядовых кушаний в псковских говорах // Проблемы комплексного изучения Северо-Запада РСФСР. – Л., 1972. – С. 56-57;
13. *Навагродскі Т.А.* Класіфікацыя страў беларускай народнай кулінарыі // Польшыя. – 2000. – № 1. – С. 240 – 250;
14. *Найда Ю.А.* Процедуры аналізу кампанентнай структуры рэферэнцыйнага значэння // Новое в зарубежной лингвистике. – 1983. – Вып. XIV. – С. 61 – 74;
15. Семантика и категоризация / Ин-т языкознания; Отв. ред. Ю.А. Шрейдер. – М., 1991. – 168 с.;
16. *Станкевіч А.А.* Кулінарныя назвы страў і вырабаў з мукі ў гаворках Гомельшчыны // Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі. Мінск, 15-16 красавіка 2008 г.; Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мн., 2008. – С. 32-36;
17. *Сцяцко П.У.* Назвы некаторых страў у гаворках Гродзеншчыны // Беларуская мова: Зб. Навук. Артык. – Мн., 1965. – С. 134-142;
18. *Турчин Е.Д.* Лексіка питания в украинских восточнославянских говорах: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Киев, 1990.

УМОЎНЫЯ СКАРАЧЭННІ:

Гг Гуцульскі говірки: кароткі словнік. Відпавідаальнік рэдактар Я. Закрэўска – Львів: ІУ ім. І. Крип'якевіча, 1997. – 232 с.

- Дсл** Гілевіч, Н.І. Дыялектны слоўнік: лексіка. Фразеалагізмы. Прыказкі, прымаўкі, прыгаворкі. Параўнанні /Н.І.Гілевіч. – Мінск: Беллітфонд, 2005. – 173 с.
- Дсл2** Янкоўскі, Ф. Дыялектны слоўнік. Вып. II / Ф.Янкоўскі. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1960. – 236 с.
- ДслБ** Дыялектны слоўнік Брэстчыны / Склад. Аляхновіч М.М. і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
- ДслЗ** Сцяцко, П. Дыялектны слоўнік. 3 гаворак Зэльвеншчыны / П.Сцяцко.– Мінск: Выд-ва БДУ, 1970. – 185 с.
- ДслМ** Юрчанка, Г.Ф. Дыялектны слоўнік (з гаворак Мсціслаўшчыны) / Г.Ф.Юрчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1966. – 228 с.
- Жнсл** Жывое народнае слова: дыялектал. зб. / Акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; Рэд.: П.А.Міхайлаў, І.Я.Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 271 с.
- Жсл** Жывое слова / АН БССР, Ін-т мовазнаўства; Рэд.: Ю.Ф.Мацкевіч, І.Я.Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 288 с.
- Знсл** 3 народнага слоўніка // рэд.: А.А. Крывіцкі, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – 352 с.
- КслМ** Бялькевіч, І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны / І.К.Бялькевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – 512 с.
- Мкт** Яўсееў, Р.М. Маці казала так... (3 гаворкі Бялыніцкага раёна) / Р.М.Яўсееў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 112 с.
- МслБ2** Матэрыялы до слоўніка буковинських говірок. Вып. 2 / Ред. Ю.О. Карпенко та інш. – Чернівці: ЧДУ, 1971. – 60 с.
- МслБ3** Матэрыялы до слоўніка буковинських говірок. Вып. 3 / Ред. Ю.О. Карпенко та інш. – Чернівці: ЧДУ, 1972. – 86 с.
- МслБ5** Матэрыялы до слоўніка буковинських говірок. Вып. 5 / Ред. К.Ф. Герман та інш. – Чернівці: ЧДУ, 1978. – 100 с.
- Мслг** Піпаш, Ю. Матэрыялы до слоўніка гуцульских говірок / Ю.Піпаш, Б.Галас. – Ужгород: УНУ, 2005. – 266 с.
- МслГ** Сцяшковіч, Т.Ф. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці / Т.Ф.Сцяшковіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 620 с.
- Мслзв** Корзонак, М.М. Матэрыялы до слоўніка західноволинських говірок / М.М.Корзонак // Украінська діалектна лексіка: зб. наук праць / М.М.Корзонак. – Київ: Наук. думка, 1987. – С. 62–267.
- МслМ1** Матэрыялы да абласнога слоўніка Магілёўшчыны / Магілёўскі дзярж. пед. ін-т імя А.А.Куляшова; [Уклад.: М.В.Абабурка і інш.]; Рэд.: А.А.Крывіцкі, І.Я.Яшкін] – Мінск: Навука і тэхніка, 1981. – 128 с.
- Мслм-м2** Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак / пад рэд. М.А.Жыдовіч. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1974. – 192 с.
- Мслм-м3** Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак / пад рэд. М.А.Жыдовіч. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1997. – 144 с.
- Мслн-д** Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы / Мінскі пед. ін-т імя А.М.Горкага; Пад рэд. Ф.Янкоўскага. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1960. – 198 с.
- Нарл** Сцяцко, П.У. Народная лексіка / П.У.Сцяцко. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – 176 с.
- НарлЗ** Сцяцко, П.У. Народная лексіка (Бытавая лексіка гаворак Зэльвеншчыны) / П.У.Сцяцко. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – 176 с.
- Нвсл** Юрчанка, Г.Ф. Народнае вытворнае слова: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны / Г.Ф.Юрчанка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1981. – 280 с.
- Нсл** Народнае слова / пад рэд. А.Я.Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 360 с.

- Псл** Кучук, І.М. Палескі слоўнік: Лельчыцкі раён / І.М.Кучук, А.К.Малюк. –Мазыр: МазДПП імя Н.К.Крупскай, 2000. – 156 с.
- Слб1** Онишкевич, М.Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. / М.Й.Онишкевич. Ч 1. – Київ: Наук. думка, 1984. – 496 с.
- Слб2** Онишкевич, М.Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. / М.Й.Онишкевич. Ч 2. – Київ: Наук. думка, 1984. – 516 с.
- СлЖ** Лысенко, П.С. Словарь диалектной лексики северной Житомирщины / П.С.Лысенко // Славянская лексикография и лексикология / П.С.Лысенко. – Москва: “Наука”, 1966. – С. 5–60.
- Слзп1** Аркушин, Г.Л. Словник західнополіських говірок. У 2-х т / Г.Л.Аркушин. Т.1. Луцьк: «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2000. – 354 с.
- Слзп2** Аркушин, Г.Л. Словник західнополіських говірок. У 2-х т / Г.Л.Аркушин. Т.2. О-Я. Луцьк: «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2000. – 458 с.
- СлМ** Паламарчук, Л.С. Словник специфічної лексики говірки с. Мусіївки Вчорайшенського району Житомирської області / Л.С.Паламарчук // Лексикографічний бюлетень [Ін-ту мовознавства АН УРСР]. Вип. 6. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1958. – С. 22–35.
- Слп** Лисенко, П.С. Словник польських говорів / П.С.Лисенко. – Киев: Видавництво «Наукова думка», 1974. – 260 с.
- СлпВ1** Ващенко, В.С. Словник полтавських говорів. Вип.1 / В.С.Ващенко. – Харків: Вид-во ХДУ імені О.М.Горького, 1960. – 108 с.
- Слп-зБ1** Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5 тамах / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; Уклад.: А.І.Грынавецкене і інш.; Рэдкал.: Ю.Ф.Мацкевіч і інш. Т 1. А – Г. Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – 511 с.
- Слп-зБ2** Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5 тамах / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; Уклад.: А.І.Грынавецкене і інш.; Рэдкал.: Ю.Ф.Мацкевіч і інш. Т 2. Г - М. Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – 635 с.
- Слп-зБ3** Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5 тамах / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; Уклад.: А.І.Грынавецкене і інш.; Рэдкал.: Ю.Ф.Мацкевіч і інш. Т 3. М -П . Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 635 с.
- Слп-зБ4** Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5 тамах / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; Уклад.: А.І.Грынавецкене і інш.; Рэдкал.: Ю.Ф.Мацкевіч і інш. Т 4. П -С . Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 615 с.
- Слп-зБ5** Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5 тамах / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; Уклад.: А.І.Грынавецкене і інш.; Рэдкал.: Ю.Ф.Мацкевіч і інш. Т 5. С-Я. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 562 с.
- СлсБ** Горбач, О. Словник говірки села Бродина / О.Горбач // Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів: Вид-ва ЛНУ, 2000. – С. 245–364.
- Слукр1** Гринченко, Б.Д. Словарь украинского языка / Б.Д.Гринченко. В 4-х т. Т 1. А-Ж. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1907. – 494 с.
- Слукр2** Гринченко, Б.Д. Словарь украинского языка / Б.Д.Гринченко. В 4-х т. Т 2. З-Н. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1908. – 574 с.
- Слукр3** Гринченко, Б.Д. Словарь украинского языка / Б.Д.Гринченко. В 4-х т. Т 3. О-П. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1909. – 506 с.
- Слукр4** Гринченко, Б.Д. Словарь украинского языка/ Б.Д.Гринченко. В 4-х т. Т 4. Р-Я.

- Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1909. – 564 с.
- Слцр** Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі: у 2 т. Т.1. / Пад рэд. Е.С.Мяцельскай; Уклад.: З.А.Зяневіч і інш. – Мінск: Універсітэцкае, 1990. – 287 с.
- СнарлАН** Юрчанка, Г.Ф. Сучасная народная лексіка: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны: Слоўн. А–Н / Г.Ф.Юрчанка. – Мінск: Беларуская навука, 1993. – 304 с.
- СнарлРЯ** Юрчанка, Г.Ф. Сучасная народная лексіка: 3 гаворкі Мсціслаўшчыны: Слоўн. Р–Я / Г.Ф.Юрчанка. – Мінск: Беларуская навука, 1998. – 351 с.
- Тсл1** Тураўскі слоўнік. У 5-ці т. Т.1./ Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 255 с.
- Тсл2** Тураўскі слоўнік. У 5-ці т. Т.2./ Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 271 с.
- Тсл3** Тураўскі слоўнік. У 5-ці т. Т.3. / Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1984. – 311 с.
- Тсл4** Тураўскі слоўнік. У 5-ці т. Т.4./ Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – 360 с.
- Тсл5** Тураўскі слоўнік. У 5-ці т. Т.5./ Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987. – 423 с.

Савіцкая І.І. (Мінськ, Білорусія)

Словари И. Носовича и Б. Гринченко как выразители этнического самосознания

Лексикографічныя джэсеры выступаюць історычнымі й культурнымі дэтэрмінантамі нацыянальнай мовнай свідомасці ў перыяд фармування нацыі і нацыянальнай мовы, пасілюючы роль літаратурнай мовы ў процэсі павышэння этнічнай і дзяржаўнай самасвідомасці.

Ключовыя словы: *нацыянальная мова, лексикографічныя джэсеры, нацыянальная самасвідомасць.*

Лексикографічныя крыніцы выступаюць історычнымі і культурнымі дэтэрмінантамі нацыянальнага языковага свідомасці ў перыяд складывання нацыі і нацыянальнага языка, узмацняючы роль літаратурнага языка ў процэсе павышэння этнічнага і дзяржаўнага самасвядомасці.

Ключевые слова: *национальный язык, лексикографические источники, национальное самосознание.*

Lexicographic sources act as historical and cultural determinants of national language consciousness during folding the nation and a national language, strengthening a role of a literary language during increase of ethnic and state consciousness.

Key words: *national language, lexicographic sources, national consciousness.*

Нация – тип этноса, исторически возникшая социально экономическая и духовная общность людей, характеризующаяся общностью территории, **языка**, экономических связей, психологического склада населения, культуры и **самосознания**. Одним из источников изучения и одновременно средством кодификации национального литературного языка является национальная лексикография в её ранний словарный период, который обычно знаменуется